

Формування соціальної активності підлітків шляхом використання виховного потенціалу педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського

Олена ЛАВРЕНКО,

заступник директора з виховної роботи Артемівського НВК
«Загальноосвітня школа I–III ступенів №11 ім. Артема – багатопрофільний ліцей»

Дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя.

В.О. Сухомлинський

Яким бути саме мені? Яку професію обрати? Як жити? Що корисного я можу зробити для суспільства? Які якості треба виховувати в собі сьогодні, щоб комфортно почуватися в житті завтра? Якою має бути особистість XXI ст.? Ці питання соціалізації й самореалізації особистості є важливими й актуальними для сучасної молоді.

Кожна людина по-різному впливає на розвиток суспільства. Ступінь її впливу на соціальні процеси називається соціальною активністю. Соціально активність особистості можна визначити ще як якість її зв'язків із суспільством. Чим активнішим є індивід, тим більший його вплив на процеси, що відбуваються в суспільстві. Пасивність же, навпаки, зменшує ступінь цього впливу. Від соціальної активності особистості залежить зазвичай і її соціальна мобільність. Соціально активна людина є більш мобільною. Соціальна активність може бути як позитивною, так і негативною. Відповідно, дії кожної людини можуть спрямовуватися на благо або на шкоду суспільству. Саме тому особливої актуальності нині набуває питання про те, як правильно організувати процес виховання в сучасній школі, щоб виховати позитивно активну особистість, яка живе заради суспільних інтересів, а не тільки для себе.

Важливо, щоб педагогічний колектив школи спрямовував свої зусилля на формування соціальної активності підлітків. Незмінним порадиником у розв'язанні цієї проблеми є педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського, який присвятив свою творчу діяльність, усе своє життя справі виховання підростаючого покоління. Його

ідеї звучать і сьогодні актуально та вагомо. Росити Людину – такий основний зміст педагогіки В.О. Сухомлинського. Для обґрунтування власних ідей він користувався багатим джерелом – надбаннями народної педагогіки, мудрої народної філософії, що століттями визначала ставлення до навколишнього світу, місце людини в ньому та її взаємини з природою, суспільством й іншими людьми. Педагог зазначав, що для того, аби дитина набула особистісних рис свідомого громадянина своєї країни, стала духовно розвиненою, фізично досконалою, володіла знаннями в сфері художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури, необхідно створити сприятливе педагогічне середовище. «Якщо хочеш бути красивим, працюй до самозабуття, працюй так, щоб ти відчув себе творцем, майстром, господарем в улюбленій справі. Працюй так, щоб твої очі відбивали одухотвореність великим людським щастям – щастям творчості», – писав В.О. Сухомлинський у праці «Як виховати справжню людину» [1]. Під його керівництвом у Павлівській школі було створено таке соціальне середовище, яке суттєво впливало на формування особистості учнів, їх соціалізацію.

Соціальне середовище – це сукупність соціальних чи соціально-природних умов, обставин і ситуацій, що впливають на формування свідомості та поведінки людини. Тому на підставі психодіагностичних параметрів ми здійснили дослідження освітньо-виховного середовища Артемівського НВК, в якому взяли участь учні, педагоги, батьки. У центрі виховної системи, як і всього педагогічного процесу, перебуває дитина. Формуванню її внутрішнього світу, організації її життя підпорядковані функціонування та вдосконалення всієї системи. Будь-яка справа, будь-яка форма діяльності, як індивідуальна, так і колективна, у нашому НВК оцінюються з позиції користі для дитини. У зв'язку з цим варто навести думку Василя Сухомлинського, висловлену ним у праці «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості»: «Життя і праця в колективі є школою становлення буквально всіх рис особистості... Від того, які ідеї лежать в основі трудових, духовних, морально-естетичних взаємовідносин між членами колективу як людської спільки, залежить становлення понять і уявлень

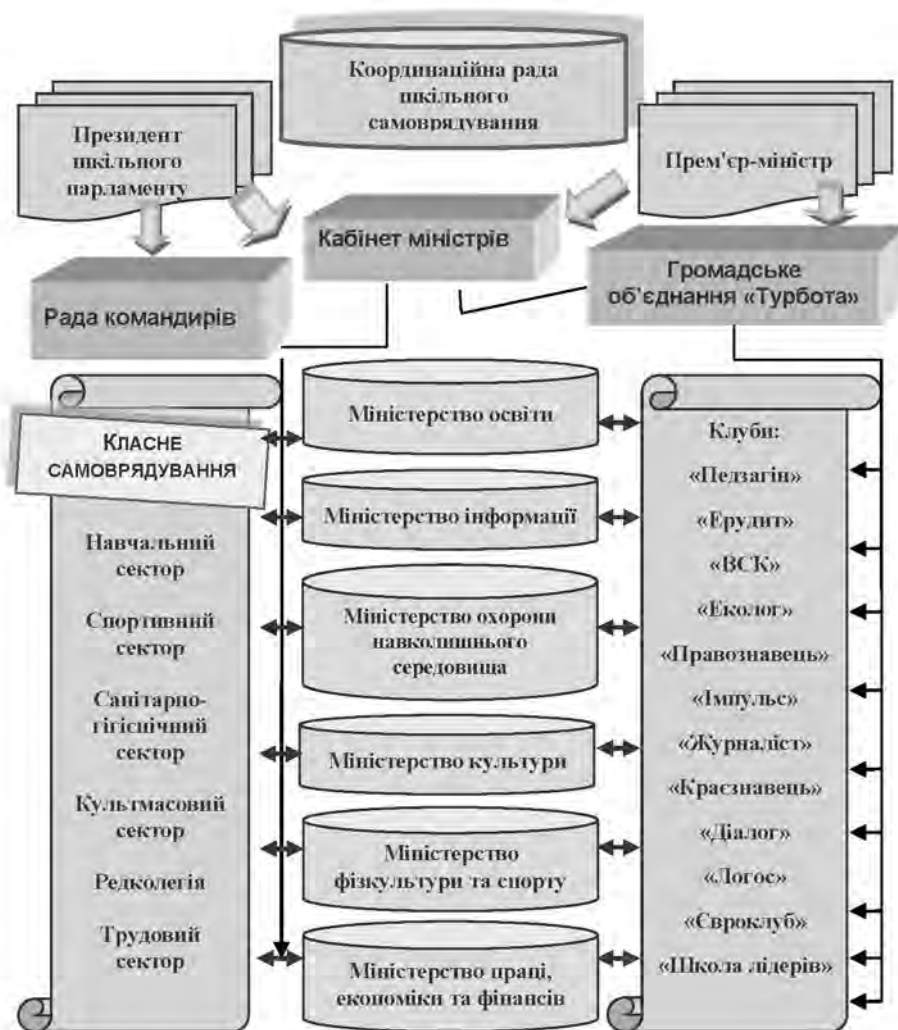

Рис. 1. Структура учнівського самоврядування
Артемівського НВК

особистості про добро і зло, про обов'язок і справедливість, честь і гідність» [2].

Після визначення (із певним ступенем умовності) напрямку впливу соціального середовища була проведена робота з педагогічного проектування виховного процесу. Педагогічне проектування розуміємо як розроблення системи взаємодії вчителя та учнів, що охоплює зміст, форми, методи та засоби навчання і виховання, які дають змогу досягати певної чітко сформульованої мети навчально-виховного процесу. У ході практичної діяльності було створено методичний кейс технологій, прийомів, методів, ідей, засобів, які допомагають класним керівникам у роботі з розвитку соціальної компетентності учнів.

Особлива роль у виховному процесі відводиться класному керівнику. В.О. Сухомлинський зазначав, що зовнішній педагогічний вплив на дитину потрібно організовувати так, щоб він пробуджував внутрішні сили, стимулював прагнення до саморозвитку, створюючи для цього умови та можливості, – тобто йдеться про педагогічне управління

розвитком особистості. Це неминує веде до піднесення ролі дитини як суб'єкта виховання. «Жива істота, яка з вашою допомогою пізнає світ, поступово стає особистістю, – пише вчений у своїй праці «Сто порад учителю». – У цьому важкому становленні влада педагога має бути особливо обережною: воля старшого легко може перетворитися на сваволю, а інколи і на розправу над людиною. Не придумати і зламати, а підняти й підтримати, не знеособити внутрішні духовні сили дитини, а утвердити почуття власної гідності» [3].

Щоб соціальна активність особистості стимулювалася й могла бути оцінена позитивно, а оточення сприяло активному розвитку її соціальної компетентності, у закладі діє система виховної роботи на засадах особистісно-розвивального підходу, спрямована на соціалізацію учнів, урахування й розвитку потенційних можливостей кожної особистості. З огляду на це, було поставлено такі завдання:

- визначити психолого-педагогічні заходи впливу та умови стимулювання соціальної активності особистості шляхом залучення вихованців до активних колективних видів діяльності;

- створити цільові корекційні, профілактичні, тематичні, комплексні програми соціального розвитку особистості;

- удосконалити методи й технології прогнозування, моделювання, конструювання міжсуб'єктної взаємодії в інноваційній системі виховної роботи.

Реалізувати це можливо й завдяки ефективній діяльності органів учнівського самоврядування. Учнівське самоврядування – це педагогічна технологія, яка сприяє розвитку громадянських якостей дитини в системі демократичних взаємин виховного колективу на принципах самореалізації, самодіяльності, самоорганізації та самодостатності особистості. Отже, самоврядування – це частина педагогічного процесу, що розвивається, якою керують педагоги на основі соціальних, правових і етичних принципів. Самоврядування як спосіб організації життя учнівського колективу сприяє

виробленню в учнів почуття господарів школи, вміння співпрацювати на принципах рівності, гласності, демократизму. Учніське самоврядування в нашому закладі діє з вересня 1997 р. на загальношкільному та класному рівнях та має певну структуру (див. рис. 1).

Метою учнівського самоврядування є виховання у школярів активної життєвої позиції, підготовка до дієвої участі в демократичному управлінні суспільством, залучення всіх учнів до планування, організації, контролю, підбиття підсумків навчання та суспільно корисної праці.

Передумовами для запровадження учнівського самоврядування стали:

- зацікавленість учнів та педагогічного колективу;
- чіткий розподіл обов'язків щодо управління;
- розроблення оптимальної структури учнівського самоврядування;
- створення чіткої системи діяльності учнів.

Органи учнівського самоврядування виконують соціалізуючу, допоміжну організаційно-практичну, компенсаційну та інноваційну функції.

Ефективність діяльності учнівського самоврядування значною мірою залежить від завдань, які ставлять перед собою педагоги. Це, зокрема:

- передавання учням організаційного досвіду;
- навчання їх організаторської майстерності;
- залучення школярів до самоуправлінської діяльності та надання їм необхідної допомоги;
- приймання рішень лише після обговорення з учнями всіх проблем.

Значну роль у роботі учнівського самоврядування відіграє класний керівник. Він постійно має цікавитися завданнями органів учнівського самоврядування; спільно з учнями шукати шляхи виконання цих завдань; допомагати їм визначити мету діяльності, складати план, аналізувати роботу; не перебирати на себе всю відповідальність, а намагатися зробити так, щоб учні самі знаходили вихід із найскрутніших ситуацій; постійно навчати актив, готувати його до самостійної роботи. Доцільним з цього погляду є використання інноваційних форм роботи, зокрема таких методів, як «Мозковий штурм», «Незакінчені речення», «Криголами», «Петворення», а також роботи в парах або групах, методів дискусій, рольових ігор, опитування, анкетування, КТС, дебатів, інтерв'ювання, асоціативного зв'язку, відтворення інформації, творчої роботи, методу проектів, малюнків, проведення «круглих столів» тощо.

Участь школярів в учнівському самоврядуванні має дуже важливе значення для розвитку особистості, оскільки забезпечує:

- можливість формування активної життєвої позиції учнів;
- підготовку їх до розбудови громадянського суспільства;
- розвиток таких соціальних якостей, як толерантність, критичність та конструктивність мислення;

- виховання поваги до власної та чужої праці, оптимізму, здатності до самоаналізу й самовиховання;

- отримання підлітками практичного досвіду, з яким вони зможуть вільно почувати себе в дорослому житті.

На основі проведеного аналізу стану учнівського самоврядування виявлено важливі закономірності. Так, встановлено, що соціальна активність учителя сприяє розвитку творчої особистості учнів. Формування соціальної активності учня та вчителя має багатоаспектний характер, що, в свою чергу, зумовлено особливостями оволодіння учнями та педагогами соціальним досвідом у процесі становлення їхньої соціальної активності. Учніський колектив досягає вищих рівнів соціальної активності, якщо діяльність кожного підлітка характеризується громадянською спрямованістю. В.О. Сухомлинський з цього питання в праці «Методика виховання колективу» зазначає: «У практичній роботі ми домагаємось того, щоб завдяки багатству життя колективу кожний його член переживав найвищу людську радість – радість творення для людей, постійного нагромадження внутрішніх духовних багатств, радість усвідомлення, що тебе шанують і поважають люди» [4].

У праці «Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості» педагог висловлює думку про те, що «колективізм – не тільки результат виховання, а й процес, і комплекс засобів, які формують свідомість, погляди, переконання, вчинки людини» [2]. Тому, користуючись рекомендаціями В.О. Сухомлинського, ми активно впроваджуємо у виховну систему нашого закладу колективну творчу діяльність. Усі учні в процесі колективної роботи постійно перебувають у становищі, коли треба впливати на інших дітей, учити їх нового навчального матеріалу, доводити раціональність використання певних методів роботи, щось спростовувати, керувати їхньою діяльністю. Соціальна активність кожного школяра виявляється систематично та регулярно (не менш як 40–50% від того часу, що виділяється на колективні заняття). Школярі стають активними учасниками самоврядування, яке здійснюється безпосередньо на уроках та в позаурочній діяльності. Тому в цьому разі ми можемо говорити про вищий рівень їх соціальної активності.

З метою виховання у школярів здатності ефективно розв'язувати проблеми, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, сприяння розвитку лідерського потенціалу дітей та юнацтва в основу діяльності учнівського самоврядування було покладено проектний підхід, який передбачає інтеграцію та застосування набутих знань під час проектної діяльності. До реалізації проектів залучаємо батьків, учителів, представників громадськості. Дорослі беруть участь у проектній діяльності НВК на правах координаторів, консультантів, експертів, членів журі, діляться з учнями власним життєвим досвідом, допомагають їм відшукати джерела

інформації щодо проблеми, порушеної в проєкті. Проєкти, здійснювані сьогодні у нашому навчальному закладі, можна вважати провісниками нової якості виховного процесу з формування соціально активної особистості.

Досвід нашої роботи переконує, що значною мірою успішний розвиток соціальної активності школярів пов'язаний з удосконаленням виховної системи за допомогою методу проєктів. Він дає можливість створити для особистості умови «розширеної діяльності», в яких вона діє, пізнає і спілкується, опановуючи систему соціальних зв'язків та відносин. Узагальненим результатом цього процесу стає усвідомлення й прийняття власних життєвих перспектив, можливого місця і ролі в суспільному житті, визначення своїх покликань, формування життєвого проєкту. В.О. Сухомлинський учив своїх вихованців проєктувати власне життя вже в школі: «У школі навчають не тільки читати, писати, рахувати, мислити, пізнавати світ, багатства науки й мистецтва. У школі учать жити» [1].

З погляду сьогоднішнього дня, виховання соціальної активності, ділових якостей громадянина незалежної держави потрібно розпочинати якомога раніше. Розвинутою державу роблять соціально активні, духовно багаті, високоосвічені та високоідейні люди. Їх потрібно виховувати спочатку в сім'ї, а потім у школі, жодного дня не забуваючи про це.

Література

1. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: у 5 т. – К.: Рад. школа, 1976–1977. – Т. 2. – С. 149–416.
2. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: у 5 т. – К.: Рад. школа, 1976–1977. – Т. 1. – С. 55–206.
3. Сухомлинський В.О. Сто порад учителів / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: у 5 т. – К.: Рад. школа, 1976–1977. – Т. 2. – С. 419–653.
4. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: у 5 т. – К.: Рад. школа, 1976–1977. – Т. 1. – С. 403–637.

Анонсу

Олена ЛАВРЕНКО

Формування соціальної активності підлітків шляхом використання виховного потенціалу педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського

У статті наголошується на важливості виховання у сучасних підлітків соціальної активності. Запропоновано досвід педагогічного проєктування навчально-виховного процесу, в якому значну роль відведено діяльності органів учнівського самоврядування. Зазначається, що в основу виховної роботи щодо формування соціально активної особистості має бути покладено особистісно-розвивальний підхід, спрямований на соціалізацію учнів та розвиток їхніх потенційних можливостей.

Ключові слова: соціальна активність, соціальне середовище, педагогічне проєктування, учнівське самоврядування.

Елена ЛАВРЕНКО

Формирование социальной активности подростков путём использования воспитательного потенциала педагогического наследия В.А. Сухомлинского

В статье акцентируется внимание на важности воспитания у современных подростков социальной активности. Предлагается опыт педагогического проектирования учебно-воспитательного процесса, в котором важная роль отведена деятельности органов ученического самоуправления. Отмечено, что в основу воспитательной работы по формированию социально активной личности должен быть положен личностно-развивающий подход, направленный на социализацию учащихся и развитие их потенциальных возможностей.

Ключевые слова: социальная активность, социальная среда, педагогическое проектирование, ученическое самоуправление.

Olena LAVRENKO

Formation of social activity of teenagers by using educational potential of pedagogical heritage of V.O. Sukhomlynskyi

The article emphasizes the importance of education of social activity of modern teenagers. An experience of pedagogical designing educational process, in which a significant role given to the activities of pupils' selfgovernment bodies is offered. Noted that in the basis for educational work on the formation of a socially active personality should be put personal-developing approach aimed on the socialization of pupils and development their potential abilities.

Keywords: social activity, social environment, pedagogical designing, pupils selfgovernment.

